

«Ο Δρόμος της Σιωπής: Η Παρακμή της Δημοκρατίας στη Σκιά του Ολοκληρωτισμού»

[Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Κερκύρας, Παξών και Διαποντίων Νήσων](#)

• Του Σεβ. Μητροπολίτη Κερκύρας, Παξών και Διαποντίων Νήσων κ. Νεκταρίου

Σε καιρούς ψευδούς ελευθερίας και πνευματικής ραθυμίας, οι σπόροι της πλάνης και του πνευματικού ολοκληρωτισμού σπέρνονται σιωπηλά μέσα στις καρδιές των ανθρώπων. Δεν ακούγονται πια ερπύστριες στους δρόμους ούτε κραυγές και διαμαρτυρίες· οι μορφές κυριαρχίας έχουν εκλεπτυνθεί, οι μηχανισμοί πειθάρχησης φορούν τη μάσκα της κανονικότητας. Παρ' όλα αυτά, η δημοκρατία καταρρέει όχι με θόρυβο, αλλά με έναν ήπιο και σχεδόν αποδεκτό λυγμό.

Ο σύγχρονος κόσμος, κυριαρχούμενος από δυνάμεις που λειτουργούν έξω από το ήθος του Ευαγγελίου, οδηγεί τον άνθρωπο σε μια πολύμορφη εξάντληση, σωματική, νοητική και πνευματική. Η οικονομική πίεση, η αβεβαιότητα, το άγχος της απόδοσης και τα συσσωρευμένα χρέη συνθέτουν μια πραγματικότητα που

φθείρει τον άνθρωπο, όχι μόνο ως πολίτη, αλλά και ως εικόνα Θεού. Παράλληλα, η ατέρμονη ροή πληροφοριών και η φαινομενικά αθώα ενασχόληση με τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης οδηγούν σε διάσπαση του νου, κόπωση της καρδιάς και απώλεια της πνευματικής εγρήγορσης. Ο άνθρωπος δεν έχει πλέον χρόνο να εισέλθει εντός του εαυτού του, να προσευχηθεί, να σιωπήσει, να σταθεί ενώπιον του Θεού.

Η χειραγώγηση των ανθρώπων από το παγκόσμιο σύστημα και τους τοπικούς εντολοδόχους του στοχεύει στην διατήρηση και την ενίσχυση της εξουσίας και τον έλεγχο πάνω στην κοινωνία. Βασίζεται σε οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές δομές που ευνοούν συγκεκριμένες ελίτ, οι οποίες χρειάζεται να προστατεύσουν το κατεστημένο από αμφισβητήσεις και αναταραχές, ενώ λειτουργεί ως εργαλείο για να κατευθύνονται οι σκέψεις και οι συμπεριφορές των μαζών, ώστε να μην αμφισβητούνται οι υπάρχουσες ανισότητες και δομές εξουσίας. Όμως, και αυτό συχνά μας διαφεύγει, η σύγχρονη χειραγώγηση των ανθρώπων δεν είναι απλώς πολιτική ή οικονομική· είναι βαθέως και πρωτίστως πνευματική.

Το ερώτημα που τίθεται επιτακτικά, φιλοσοφικά και υπαρξιακά, είναι: γιατί δεν αντιδρούμε; Πώς γίνεται η ανθρώπινη συνείδηση, εξοπλισμένη με παιδεία, πληροφορία, ιστορική μνήμη και τεχνολογικά μέσα, να αδρανεί μπροστά στην ίδια της την καθυπόταξη;

Μια πρώτη προσέγγιση αφορά στο γεγονός ότι υφίσταται σε λήθη ο πολιτικός χαρακτήρας του ανθρώπου. Ο Αριστοτέλης περιέγραψε τον άνθρωπο ως «ζῷον πολιτικόν». Ο σημερινός άνθρωπος, όμως, φαίνεται να έχει λησμονήσει αυτή την ιδιότητά του. Από πολίτης, έγινε καταναλωτής· από μέτοχος του κοινού λόγου, παθητικός αποδέκτης εικόνων και ειδήσεων· από φορέας ευθύνης, ιδιώτης στο αρχαιοελληνικό νόημα του όρου: α-πολιτικός, αμέτοχος. Ο Άγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος σημειώνει πως «καὶ σιγὴ ἐν καιρῷ λαλιάς ἁμαρτία ἐστίν». Η αποχή από την ευθύνη του λόγου και της πράξης αποτελεί πνευματική αστοχία.

Μεγάλοι φιλόσοφοι όπως ο Χάιντεγγερ είχαν μιλήσει για την «καθημερινότητα της απρόσωπης ανωνυμίας» όπου ο άνθρωπος χάνεται στο πλήθος του — «λένε ότι», «είναι γνωστό πως», «συνηθίζεται να» — παραδίδοντας τη βούλησή του στην ασφάλεια του πλήθους. Αυτή η μετατόπιση της ευθύνης σε ένα αόριστο «άλλο» είναι θεμελιακή στη μαζική απάθεια. Δεν νιώθουμε ότι μας αφορά.

Γιατί όμως οι άνθρωποι υποτάσσονται σε εξουσίες που είναι αριθμητικά αδύναμες; Η απάντηση δεν είναι μόνο πολιτική, αλλά βαθύτατα ψυχολογική και υπαρξιακή: η ελευθερία απαιτεί κόπο, επιλογή, ευθύνη. Η υποταγή, αντίθετα, προσφέρει ασφάλεια και ανάπαυση. Πολλοί επιλέγουν, έστω ασυνείδητα, το δεύτερο.

Στην Ορθόδοξη Παράδοση, η ελευθερία δεν είναι αυτονόητη κατάσταση, αλλά αποτέλεσμα αγώνα· είναι το καρπός της χάριτος σε συνεργασία με τη βούληση. Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής αναφέρει: «ή ἀληθινὴ ἐλευθερία εἶναι ἡ ἀπάθεια κατὰ τὰ πάθη». Δηλαδή, ελεύθερος είναι εκείνος που δεν υποτάσσεται σε πάθη, φόβους και συμφέροντα, αλλά είναι ικανός να πράξει το αγαθό, ακόμη και όταν αυτό σημαίνει σύγκρουση με το περιβάλλον ή την εξουσία.

Οι σύγχρονες κοινωνίες, παρά την τεχνική πρόοδο, λειτουργούν πάνω στην παραγωγή φόβου και επιθυμίας: φόβου για το μέλλον, επιθυμίας για κατανάλωση, επιτυχία, διαρκή επιβεβαίωση. Η υπερπληροφόρηση δεν μας αφυπνίζει, αλλά μας αποχαυνώνει. Δεν μας μορφώνει, μας κουράζει. Το άτομο παγιδεύεται σε μια υπαρξιακή αδράνεια, παραδομένο σε ένα παρόν χωρίς προοπτική, χωρίς λόγο για αγώνα.

Η οικονομία δεν αποτελεί απλώς έναν ουδέτερο μηχανισμό διαχείρισης πόρων, αλλά έχει εξελιχθεί σε έναν από τους βασικούς πυλώνες μέσω των οποίων μπορεί να ασκηθεί εξουσία και κοινωνικός έλεγχος. Στον σύγχρονο κόσμο, η πρόσβαση στα βασικά αγαθά – τροφή, στέγαση, εργασία, υγεία – εξαρτάται άμεσα από τη θέση του κάθε προσώπου στο οικονομικό σύστημα. Αυτό δημιουργεί μια σχέση εξάρτησης, η οποία γίνεται αντικείμενο χειραγώγησης, ιδίως σε περιόδους κρίσης ή ανασφάλειας.

Η ανεργία και η εργασιακή ανασφάλεια, που συχνά προκύπτουν ως συνέπειες οικονομικών πολιτικών, δεν πλήττουν μόνο το εισόδημα αλλά και την αυτοαντίληψη του ανθρώπου. Ένας άνθρωπος οικονομικά εξαρτημένος ή αποξενωμένος από το παραγωγικό σύστημα είναι πιο ευάλωτος στον φόβο και στην ανάγκη για σταθερότητα. Έτσι, γίνεται πιο πρόθυμος να δεχθεί πολιτικές ή κοινωνικές θέσεις που υπό άλλες συνθήκες θα αμφισβητούσε. Η χειραγώγηση μέσω του φόβου της φτώχειας είναι πάντα μια πρακτική εξαιρετικά αποτελεσματική.

Επιπλέον, η κουλτούρα του καταναλωτισμού, που συνδέεται στενά με το οικονομικό σύστημα, δημιουργεί τεχνητές ανάγκες και ωθεί τον άνθρωπο να ταυτίζει την ευτυχία με την κατανάλωση. Ο «ιδανικός πολίτης /άνθρωπος» στα μάτια της σύγχρονης οικονομίας είναι αυτός που καταναλώνει χωρίς να αμφισβητεί. Μέσω των διαφημίσεων και της αγοράς επιβάλλεται ένα σύστημα αξιών που αντικαθιστά την κριτική σκέψη με τον μιμητισμό και την επιθυμία για κοινωνική αποδοχή. Έτσι, το άτομο χειραγωγείται όχι δια της καταπίεσης, αλλά μέσω της επιθυμίας του.

Ένα άλλο κρίσιμο εργαλείο είναι το χρέος. Η υπερχρέωση – είτε σε επίπεδο

προσώπου είτε κρατών – λειτουργεί ως μηχανισμός ελέγχου. Ο άνθρωπος που χρωστάει είναι λιγότερο ελεύθερος να διαμαρτυρηθεί, να ρισκάρει, να αμφισβητήσει. Το ίδιο ισχύει και για χώρες: η οικονομική εξάρτηση οδηγεί πολλές φορές σε υποχωρήσεις πολιτικές ή κοινωνικές.

Τέλος, η συγκέντρωση του πλούτου σε μικρή μερίδα της κοινωνίας δεν είναι απλώς κοινωνικά άδικη· δημιουργεί μια τεράστια ανισορροπία εξουσίας. Όταν οικονομικά συμφέροντα ελέγχουν ΜΜΕ, πολιτικές αποφάσεις ή τεχνολογικές πλατφόρμες, η χειραγώγηση γίνεται θεσμική και βαθιά ριζωμένη.

Η Ιστορία όμως μάς έχει διδάξει ότι οι διανοούμενοι — όταν παραμένουν πιστοί στην αποστολή τους — μπορούν να είναι τα μάτια μιας τυφλής κοινωνίας. Σήμερα, όμως, μεγάλο μέρος της διανόησης μοιάζει να έχει αποσυρθεί στη σφαίρα της ουδετερότητας ή — ακόμη χειρότερα — να έχει μετατραπεί σε υπηρέτη της εξουσίας. Ο άγιος Ιουστίνος Πόποβιτς τονίζει ότι «ὁ ἀληθινὸς διανοούμενος εἶναι προφήτης, καὶ ὁ προφήτης δὲν ὑποτάσσεται, ἀλλὰ ἐλέγχει». Η διανόηση που εγκαταλείπει τον ρόλο της ως ελεγκτική φωνή καταλήγει να συντηρεί το υπάρχον σύστημα, ακόμη και όταν αυτό είναι άδικο ή απάνθρωπο.

Πολλοί σύγχρονοι στοχαστές και ακαδημαϊκοί προτιμούν την ασφάλεια των θεωρητικών πανεπιστημιακών διαλέξεων ή των τηλεοπτικών πάνελ από τον κίνδυνο της αμφισβήτησης. Ο φιλοσοφικός λόγος αποστειρώνεται, απομακρύνεται από τη ζωή και μετατρέπεται σε στείρα τεχνική. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο δημόσιος διάλογος στερείται βαθύτερης ηθικής και υπαρξιακής κριτικής· αφήνει το πεδίο ελεύθερο στους δημαγωγούς και στους τεχνοκράτες.

Αλλά και η Εκκλησία, η οποία ιστορικά υπήρξε φωνή υπεράσπισης του ανθρώπινου προσώπου, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας, δείχνει συχνά μια αμήχανη ή σιωπηλή στάση. Ο Χριστός δεν σταυρώθηκε για να υπηρετεί την εκάστοτε εξουσία, αλλά για να αποκαλύψει την αλήθεια της ελευθερίας του ανθρώπου απέναντι σε κάθε είδους κυριαρχία. Οι προφύτες της Παλαιάς Διαθήκης δεν ήταν γραφειοκράτες, ήταν φορείς σκληρού ελέγχου και αφύπνισης. Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος αναφωνεί: «Οὐδέν ψυχῆς ἴσον, ὅτε βούλεται ἐγείρεσθαι». Τίποτα δεν είναι τόσο ισχυρό όσο μια ψυχή που αποφασίζει να ξυπνήσει. Όταν, όμως, η Εκκλησία δεν προτρέπει στην πνευματική εγρήγορση, όταν αποφεύγει τον έλεγχο της αδικίας για να διατηρήσει την ειρήνη με τις κοσμικές αρχές, τότε προδίδει την αποστολή της. Ο Μέγας Βασίλειος, απευθυνόμενος στους άρχοντες της εποχής του, δεν φοβόταν να πει: «Οὐκ ἀνέχομαι σιγᾶν τὴν ἀλήθειαν». Αυτή η πατερική παρρησία λείπει σήμερα. Ο πιστός λαός δεν έχει ανάγκη από πολιτικά ευχολόγια, αλλά από ιερατική φωνή που ελέγχει, αφυπνίζει και εμπνέει. Ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης λέγει πως «οὐκ ἔστιν οὐσία τῆς Ἐκκλησίας ἢ σιωπὴ, ἀλλὰ ἡ

όμολογία». Η Εκκλησία υπάρχει για να μιλά, όχι για να σιωπά.

Όλοι οι μεγάλοι φιλόσοφοι είχαν φοβηθεί έναν κόσμο όπου οι άνθρωποι δεν θα ήθελαν να επαναστατήσουν, γιατί θα ήταν ευχαριστημένοι με τις αλυσίδες τους. Το μέλλον που ζούμε μοιάζει περισσότερο με αυτό: δεν καταστέλλεται η ελευθερία με τη βία, αλλά με την απο/παρα -πλάνηση. Δεν απαγορεύεται η σκέψη, αλλά γίνεται περιττή. Δεν φυλακίζονται οι σκεπτόμενοι διαφορετικά· απλώς παύουν να ακούγονται. Η τεχνολογία, αντί να χειραφετεί, συχνά κατευθύνει. Η δημοκρατία, αντί να ενεργοποιεί, παθητικοποιεί. Η δημόσια σφαίρα, αντί να μορφώνει, διασπά και αποπροσανατολίζει. Στην πραγματικότητα, έχει εγκαθιδρυθεί ένας πολιτισμός αδιαφορίας· και αυτό είναι ο νέος ολοκληρωτισμός: η αποδοχή της αλλοτρίωσης ως φυσικής κατάστασης. Ο άγιος Συμεών ο Νέος Θεολόγος μας υπενθυμίζει ότι «ὁ φωτισμὸς τοῦ νοὸς εἶναι ἀπαραίτητος γιὰ νὰ γνωρίσῃ ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀλήθεια». Η πνευματική αδιαφορία είναι θεμέλιο της χειραγώγησης κάθε είδους.

Το ερώτημα όμως παραμένει: τι μπορεί να γίνει; Η απάντηση δεν είναι εύκολη. Δεν υπάρχουν συνταγές σωτηρίας. Αλλά ίσως υπάρχει μια αρχή: η αφύπνιση της συνείδησης. Όσο υπάρχουν ακόμη άνθρωποι που αναρωτιούνται, που αμφισβητούν, που αντιστέκονται εσωτερικά, η κάθε είδους εξουσία δεν έχει θριαμβεύσει ολοκληρωτικά.

Χρειαζόμαστε ξανά στοχαστές που δεν θα φοβούνται την αλήθεια· ιερείς που θα λένε «ναι» στον Χριστό και «όχι» στην πλάνη· πολίτες που θα απορρίψουν τον ρόλο του θεατή και θα ξαναγίνουν δημιουργοί του πολιτικού κόσμου.

Ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής υπενθυμίζει: «Ἡ ἀπάθεια δὲν εἶναι ἀδράνεια, ἀλλὰ ἐλευθερία ἀπὸ τὰ πάθη καὶ ἐνέργεια τῆς ἀρετῆς». Αληθινή απάθεια είναι η ελευθερία να πράξεις το καλό. Άρα, η λεγόμενη σημερινή «απάθεια» δεν είναι αρετή, αλλά δειλία. Και μόνο η μετάνοια, η εσωτερική μεταστροφή, μπορεί να αναστήσει την ελευθερία από τη λήθη.

Η ελευθερία είναι μια εσωτερική άσκηση, μια πνευματική εγρήγορση, που αρχίζει με το να μην δεχόμαστε το ψέμα, ακόμη κι όταν είναι πιο βολικό από την αλήθεια. Όπως γράφει ο Άγιος Ισαάκ ο Σύρος: «Ὁ μὴ γινώσκων τὴν ἀλήθειαν, ἐξ ἀγνοίας ζῇ· ὁ γινώσκων καὶ μὴ πράττων, ἐκ κακίας ἀναιδεύεται». Δεν μας σώζει η γνώση της αλήθειας, αλλά η εφαρμογή της. Και αυτή είναι η αρχή κάθε αληθινής επίγνωσης.